

НАЦІОНАЛЬНА БЕЗПЕКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

УДК 327:339.5

Магда Є.В.

Національний технічний університет
„Київський політехнічний інститут”

ЕНЕРГЕТИЧНА ДИПЛОМАТІЯ РОСІЇ: НОВІ ВИКЛИКИ

Аналізується стан енергетичної дипломатії Росії упродовж останніх кількох років, а також перспективи її розвитку на найближчий час. Наголошено на тих викликах, які нині стоять перед російською державою. Відтак, енергетичний аспект зовнішньополітичної діяльності Росії також стоїть на порозі змін, характер та напрям яких наразі прогнозувати зарано.

Ключові слова: енергетична дипломатія, Газпром, трубопроводи, нафта і газ

Магда Е.В.

ЭНЕРГЕТИЧЕСКАЯ ДИПЛОМАТИЯ РОССИИ: НОВЫЕ ВЫЗОВЫ

Анализирует состояние энергетической дипломатии России в течение последних нескольких лет, а также перспективы ее развития в ближайшее время. Акцент сделан на тех вызовах, которые стоят перед российским государством на современном этапе. Следовательно, энергетический аспект внешней политики Москвы также стоит на пороге перемен, направление и характер которых пока рано прогнозировать.

Ключевые слова: энергетическая дипломатия, Газпром, трубопроводи, нефть и газ

Magda Y.

RUSSIA'S ENERGY DIPLOMACY: NEW CHALLENGES

Author analyses the conditions of evolution of Russia's energy policy during last few years. Also he studies the perspectives of its evolution in the nearest time. Author emphasizes the challenges, which Russian state faced today. So, as a result, energy policy is standing at the frontier. Energy policy will definitely change, but it is too early to forecast the way of these changes.

Key words: energy diplomacy, Gasprom, pipelines, oil and gas.

Актуальність теми дослідження зумовлена фундаментальною роллю енергоносіїв у сучасному світовому політичному процесі. Це робить явище „енергетичної дипломатії” одним із перспективних напрямів політологічних досліджень. Одним із показових прикладів дії енергетичного чинника у зовнішній політиці є зовнішня стратегія Російської Федерації протягом останнього десятиліття. Оскільки Росія є постійним партнером України в транзиті вуглеводнів

і провідним імпортером енергоносіїв, визначення основних засад енергетичної дипломатії Російської Федерації є вкрай актуальним для України.

Питання міжнародних енергетичних відносин і сучасної енергетичної дипломатії привертають до себе все більшу увагу вчених різних профілів. Ними видано чимало робіт з окремих аспектів зазначеної проблематики. Разом із тим спостерігається дефіцит спеціалізованих комплексних праць, присвячених дослідженням міжнародного транзиту вуглеводнів, стану енергетики в глобальному масштабі, формуванню світового енергетичного ринку і ролі енергетики в забезпеченні економічної безпеки учасників

глобального енергетичного ринку. У теорії міжнародних відносин залишається недостатньо дослідженим взаємозв'язок енергетичної безпеки, енергетичної геополітики, енергетичної дипломатії та енергетичної конфліктології з зовнішньоекономічними і зовнішньополітичними проблемами. У цілому джерела, наукові праці, важливі для дослідження ролі енергетичного чинника в системі сучасних міжнародних відносин та зовнішньої політики Російської Федерації, можна розділити на три основні групи.

До *першої групи* варто віднести офіційні документи, що регламентують діяльність вищих органів державної влади в сфері реалізації зовнішньої політики Російської Федерації в паливній та енергетичній сфері [див.: 1-3]. У них сформульовано концептуальні засади, пріоритети і цільові установки енергетичної політики та дипломатії Російської Федерації, визначені проблеми забезпечення національної безпеки. Також до цієї групи належать послання, розпорядження, укази і заяви Президента Російської Федерації, інших офіційних осіб, а також документи, видані Урядом та обома палатами Федеральних Зборів. З міжнародних джерел правомірно виділити договори і угоди Росії із зарубіжними організаціями, групами країн та окремими державами, що регулюють співпрацю в енергетичній сфері: в рамках СНД, з країнами ЄС, АТР, з Міжнародним енергетичним агентством та ін. Поряд із ними за мірою важливості доцільно поставити документи і матеріали ООН, ЄС, ОПЕК, МЕА, АТЕС, що торкаються тих чи інших аспектів енергетичної безпеки та співпраці в енергетичній сфері [4].

До *другої групи* джерел належать роботи російських авторів у сфері теорії міжнародних відносин і дипломатії, присвячені безпосередньо дослідженню актуальних проблем міжнародних відносин і глобального співробітництва в енергетичній сфері у всій широті їх політичного спектру, а також пошуку ефективних способів, методів і технологій реалізації зовнішньої політики Росії на міжнародних ринках видобутку, реалізації та транзиту вуглеводнів. Важливе значення мають праці вчених Дипломатичної академії МЗС Росії: В.М. Алчінова, С.П. Бажанова, А.В. Бурсова, А.В. Дриночкіна, С.С. Жильцова, А.Г. Задохіна, Т.А. Закаурцевої, О.П. Іванова, Г.Г. Кадимова, К.Н.

Кулматова, Т.Н. Мозель, В.Д. Николаєнко, Г.А. Рудова, Г.Н. Смирнова, Н.П. Сидорової, В.А. Рибалкіна, В.М. Татаринцева, В.В. Штолень, А.Д. Шутова, Ю.А. Щербаніна, В.Д. Щетиніна та ін. Проблематика енергетичної політики Росії, аналіз впливу ресурсного фактору на сучасні політичні процеси, питання формування нормативної правової бази енергетичної співпраці акторів зовнішньополітичної діяльності знайшли широке висвітлення також в працях І.С. Грамберга, Д.А. Додіна, С.З. Жізніна, В. Гусейнова, А.С. Капто, Н.П. Лаверова, С.Г. Лузяніна, Д.Б. Малишевої, А.М. Мастепанова, Л.Л. Разумнова, Л.С. Рубан, К.В. Симонова, Е.А. Телегіної, І.Р. Томберга, А.В. Торкунова, А.І. Уткіна, Ю.К. Шафраніка та ін. [5-14].

До *третьої групи* джерел можна віднести дослідження в основному західних авторів, що приділяють значну увагу стратегії реалізації енергетичної компоненти зовнішньої політики і проблем енергетичної дипломатії. Йдеться насамперед про таких учених і політиків, як З. Бжезинський, Д. Єрґін, Е. Зіґлер Чарльз, Г. Кіссінджер, Д. Роберт Каплан, М. Коллон, А. Коен, Ф. Хілл тощо [15-23]. Деякі з них займали в минулому високі офіційні посади і мали можливість брати участь у прийнятті зовнішньополітичних рішень.

У цілому, попри певний ступінь розробленості загальних і окремих проблем, які так чи інакше стосуються реалізації енергетичної складової зовнішньої політики Росії, концептуальна, інституційна і технологічна сторони реалізації зовнішньої політики в енергетичній сфері залишаються поки що недостатньо дослідженими як у вітчизняній, так і в зарубіжній політичній науці і потребують подальшого теоретичного осмислення.

Метою даної розвідки є визначення інтересів Російської Федерації в галузі енергетики в рамках загальної зовнішньополітичної стратегії держави, а також прийнятих шляхів і методів забезпечення пріоритетів в енергетичній сфері засобами дипломатії.

Основний зміст роботи. Значний академічний та практичний інтерес до аналізу напрямів зовнішньополітичної діяльності Росії у сфері енергетики пов'язаний з активізацією протягом останнього десятиліття зусиль керівництва Російської Федерації зі зміцнення її геополітичної та

економічної безпеки, більш динамічної та активної зовнішньої політики, а також тих викликів, які стоять перед російською зовнішньою політикою нині.

Чинником, який актуалізував свого часу глобальне та регіональне значення енергетичної дипломатії Російської Федерації, став стан світової економіки та енергетичного ринку. Сучасний етап міжнародних відносин характеризується зростаючою роллю енергетичного чинника у світовій політиці, який перетворився на сферу зіткнення інтересів найбільших світових акторів: США, Росії, Китаю, ЄС. Протягом останніх років глобальний енергетичний ринок трансформується під впливом появи та впровадження нових джерел енергії (сланцевого газу, електроенергії) та активної регулюючої діяльності держави на енергетичному ринку. Маємо на увазі активне впровадження в дію положень Третього енергопакету ЄС, який спрямований проти монополізації європейського ринку енергоресурсів, отже, боляче б'є по позиціях „Газпрому”.

Російська Федерація як найбільший виробник і експортер енергоресурсів, що володіє значними запасами вуглеводнів, є активним учасником глобальних енергетичних процесів. Конкурентна динаміка боротьби за регіональні енергетичні ринки та в цілому за світовий енергетичний ринок ставить перед Росією завдання здійснення нових зусиль, пошуку ефективних методів зовнішньополітичної діяльності, диверсифікації транзитних транспортних комунікацій (що у низці аспектів створює, зокрема, й колізії в українсько-російських відносинах), встановлення надійних партнерських зв'язків з виробниками і споживачами енергоресурсів. Основним джерелом експортних надходжень до бюджету Росії був і залишається експорт енергоносіїв. З цієї причини важливим завданням російської енергетичної дипломатії є забезпечення стабільних для здійснення цього процесу умов в інтересах посилення геополітичного впливу країни.

Зауважимо, що розвиток Росією дипломатичних відносин в енергетичній сфері тісно переплітається з її міжнародною політикою в цілому. У сучасній зовнішній політиці Російської Федерації експорт і транзит вуглеводнів стали системоутворювальним чинником, від якого залежить

становище Росії на світовій арені. У підсумку в російській зовнішній політиці формується важливий стратегічний напрямок, що має велике значення для реалізації державних інтересів в цілому, – енергетична дипломатія.

Російська Федерація під впливом зовнішніх факторів стикається з необхідністю уточнення акцентів і пріоритетів у зовнішній енергетичній політиці. Беручи безпосередню участь у функціонуванні низки міжнародних і транснаціональних організацій, Росія залишає за собою право обмежувати будь-які політичні та економічні впливи у тих сферах і регіонах, які вважає зоною власних інтересів. На глобальному рівні в якості пріоритетного напрямку енергетичної дипломатії виступає діяльність Росії у „Великій вісімці”, що дозволяє їй порушувати питання щодо глобальної енергетичної взаємодії і відстоювати свої позиції в діалозі з великими споживачами сировини. На регіональному рівні основну увагу зосереджено на розвитку енергетичного діалогу з Європейським Союзом. Росія використовує „трубопровідну” або „потоківу” дипломатію як інструмент збереження та розширення впливу на політичному полі Євразії. Формальна диверсифікація постачання енергоносіїв до Європи шляхом розбудови мережі паралельних „потоків” від Балтики до Чорного моря призводить не лише до диверсифікації як такої, а й до втягнення в орбіту енергетичної та інфраструктурної взаємодії з РФ нових акторів поза „усталеними маршрутами”.

Росія все більш активно інтегрується до світового енергетичного ринку, домагається встановлення вигідних цін на енергоресурси. Зростанню політичного та економічного впливу Росії до останнього часу сприяли випереджаючі темпи споживання природного газу порівняно з іншими видами енергетичної сировини і динаміка приросту виявлення запасів газу, що значно випереджала аналогічну динаміку приросту розвіданих запасів нафти. У середньостроковій і довгостроковій перспективі ці фактори можуть призвести до стратегічних змін у міжнародних експортних потоках і глобальному транзиті енергоресурсів. Природний газ, разом із нафтою, стає переважаючим інструментом геополітики, важливість використання

якого демонструє ситуація на головному для РФ експортному напрямі – європейському.

Наголосимо, що державне регулювання енергетичної галузі в Росії пов'язане зі стратегічним значенням ПЕК для національного і оборонного потенціалу країни. У Росії формування концептуальних основ енергетичної політики ведеться з початку 2000-х рр. У 2009 р. прийнята Енергетична стратегія Росії на період до 2030 р., розроблена з урахуванням нових зовнішньополітичних завдань і посилення ролі Росії у світовій торгівлі енергоресурсами.

Але нині російська зовнішня політика взагалі, та енергетична дипломатія зокрема, стоять перед новими викликами, які потребують швидких відповідей.

ЄС, будучи найбільшим споживачем російських вуглеводнів, здійснює прагматичні зусилля з диверсифікації енергопостачання, спрямовані на послаблення залежності від російського енергетичного імпорту. Остання проблема потребує якомога більш врівноважених зусиль від ЄС, аби вирішити енергетичні проблеми Європи з мінімальними економічними та політичними втратами. Модель енергетичних взаємин РФ та ЄС включає у себе елементи як монополії, так і монопсонії. Потенціал співпраці у таких випадках обмежений спільним інвестуванням у інфраструктуру чи проекти видобутку.

Схожа ситуація вже почала складатись і на азійському напрямку. Китай ставить умови російським партнерам – або надавати знижку, або Китай відмовиться від споживання російського газу. Простір же для російського маневру поки обмежений. Більше того, китайський капітал набагато активніше за російський входить у видобувні та транзитні компанії партнера.

США, володіючи колосальними ресурсами, виступають у ролі найбільшого гравця на глобальному і регіональних нафтогазових ринках, у тому числі – на європейському і центральноазійському. У цій грі Вашингтон також часто виступає не безпосередньо, а користується послугами агентів: провідні світові паливно-нафтові компанії енергетичного профілю мають переважно американське походження. Зауважимо і великий досвід державного регулювання енергетики, накопичений США. Разом із тим є очевидними процеси конкуренції між США та РФ з

намаганнями домінувати в нафтогазовому секторі з диктатом своїх умов іншим учасникам глобального ринку і схильністю шукати вирішення енергетичних проблем в основному в політичній і військовій площині.

Американський сланцевий газ, а згодом і початок видобутку сланцевого газу в інших країнах, зокрема, у Польщі, є вже не гіпотетичною, а цілком реальною загрозою російським поставкам вуглеводнів до Європи. Показово, що „сланцева революція” впевнено крокує такими заповідними територіями „Газпрому”, як Україна. Тож комерційні інтереси „Газпрому” як компанії вкотре стали жертвою політичного підтексту, який так чи інакше завжди був присутнім у енергетичній дипломатії Кремля.

Енергетична дипломатія Росії використовує різні методи та інструменти політичного впливу на імпортерів вуглеводневої сировини. Одним із таких методів є придбання найбільшими російськими нафтогазовими монополіями („Газпром” та ін.) зарубіжних компаній, що забезпечують транзит і доведення потоку вуглеводнів до кінцевих користувачів. Тим самим реалізується важливий принцип „прямих” поставок енергоресурсів споживачам, минаючи посередників і уникаючи залежності від їх транзитних можливостей. Подібні, цілком прагматичні з комерційної точки зору, кроки, часто містять паралельний політичний зміст розширення впливу російської держави через оволодіння стратегічними інфраструктурними об'єктами за допомогою російського корпоративного сектору.

У реалізації енергетичної політики на регіональному та глобальному рівні Росія спирається і на природні переваги: колосальну ресурсну базу і транзитний потенціал. Однак збереження цих переваг потребує інвестиційних ресурсів. В умовах скорочення прибутковості експорту та звуження європейського та азійського ринків цих ресурсів не вистачає.

Багато завдань енергетичної політики Росії сьогодні вирішуються державою за допомогою „спеціальних агентів” – найбільших російських природних монополій („Газпром”, „Транснефть”, „Роснефть” і ін). Це не випадково: ці монополії, що володіють колосальним

потенціалом і можливостями, каналами ділової комунікації та мережею партнерів, постачальників, контрагентів у країнах-імпортерах, здатні здійснювати прямий вплив на політичні структури (у тому числі міжнародні) там, де діяльність дипломатів, в силу різних причин та існуючих процедур, ускладнена, з іншого боку, висока частка участі держави в справах цих корпорацій створює ситуацію, коли різні виконавчі органи цих монополій фактично інтегровані в структуру державного управління, що перетворює зазначені монополії в прямий інструмент реалізації зовнішньої політики Росії в політичній і енергетичній сферах. Проте можливості таких „агентів” звужуються.

Сьогодні Кремль стоїть перед новим фронтіром. І не лише в енергетичному аспекті міжнародної політики. Отже, висновок щодо проблеми відносин Німеччини та Росії однозначний – обидві країни стоять на порозі кардинальних змін стратегії та тактики зовнішньої політики [24].

ЛІТЕРАТУРА

1. Энергетическая стратегия России на период до 2030 года, утверждена распоряжением Правительства Российской Федерации от 13 ноября 2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://minenergo.gov.ru/aboutminenergostrategy/>
2. Концепция внешней политики Российской Федерации от 12.07.2008 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.mid.ru/brp_4.nsf/0/357798BF3C69E1EAC3257487004AB10C
3. Стратегия национальной безопасности Российской Федерации до 2020 года. Утверждена Указом Президента РФ от 12.03.2009 г. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www.scrf.gov.ru/documents/99.html
4. Більшість документів доступні тут: www.encharter.org та тут: ec.europa.eu
5. Гамберг И. Арктика на пороге третьего тысячелетия. Ресурсный потенциал и проблемы экологии: монография / И. С. Грамберг, Д. А. Додин, Н. П. Лаверов и др. – СПб. : Наука, 2000. – 247 с.
6. Жизнин С. Энергетическая дипломатия России: экономика, политика, практика / С. З. Жизнин. – М.: Ист Брук, 2005. – 640 с.
7. Лузянин С. Восточная политика Владимира Путина. Возвращение России на „Большой Восток” (2004 – 2008 гг.) / С. Г. Лузянин. – М.: АСТ – „Восток – Запад”, 2008. – 430 с.
8. Мастепанов А. Топливо-энергетический комплекс России на рубеже веков – состояние, проблемы и перспективы развития / А. М. Мастепанов. – М.: Энергия, 2009
9. Разумнова Л. Проблемы современной нефтяной политики / Л. Л. Разумнова. – М.: „МАКС Пресс”, 2006 г. – 290 с.
10. Рубан Л. Геостратегические интересы Российской Федерации на Дальнем Востоке / Л. С. Рубан, Е. Г. Катаева, В. К. Хегай. – М.: Наука, 2006. – 516 с.
11. Симонов К. Энергетическая сверхдержава / К. В. Симонов. – М.: Алгоритм, 2006. – 272 с.
12. Энергетические измерения международных отношений и безопасности в Восточной Азии / под руковод. и с предисл. А.В. Торкунова, научн. ред.-сост. А.Д. Воскресенский. – М.: МГИМО, 2007. – 1040 с.
13. Уткин А. Единственная сверхдержава [Электронный ресурс] / А. И. Уткин. – Режим доступа: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/U/UTKIN_Anatoliy_Ivanovich/_Utkin_A.I..html
14. Наукові публікації та публічні виступи Шафраніка К. Ю. доступні тут: <http://www.shafranik.ru/>
15. Бжезинский З. Великая шахматная доска / З. Бжезинский. – М.:Международные отношения, 2010. – 435 с.
16. Зиглер Ч. Э. Стратегия США в Центральной Азии и Шанхайская организация сотрудничества / Э. Ч. Зиглер // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №4. – С. 14-36
17. Коэн А. Дорога назависимости: энергетическая политика Казахстана / А. Коэн. – Алматы: „Атамұра”, 2007. – 320 с.
18. Kaplan R. D. The Geography of Chinese Power. How Far Can Beijing Reach on Land and at Sea? [Электронный ресурс] / D. R. Kaplan – Режим доступа: <http://autonomizando.files.wordpress.com/2010/04/30388959-the-geography-of-chinese-power-how-far-can-beijing-reach-on-land-and-at-sea.pdf>
19. Коллон М. Нефть, PR, Война: Глобальный контроль над ресурсами планеты / М. Коллон. – М.: Крымский мост, 2009. – 300 с.
20. Ергин Д. Добыча, всемирная история борьбы за нефть, деньги и власть / Д. Ергин. – М.: Де-Ново, 1999. – 350 с.
21. Hill F. Energy Empire: oil, gas and Russia's Revival / F. Hill. – Washington D.C., The Brooking Institution, 2004. – 452 p.
22. Stolyar O. Geopolitics in the Caspian: can Russia keep control in its own backyard / O. Stolyar. – Princeton, 1998. – 352 p.
23. Simonian H. The geopolitics of the Caspian region / H. Simonian. – London, Tauris, 2003. – 341 p.
24. Девяткова А. Россия и Германия в пространстве европейских коммуникаций / под ред. А. В. Девяткова и А. С. Макарычева. – Тюмень: Изд-во Тюменского гос. ун-та, 2013. – 272 с.